

Любен Малчев¹

СОЦИОЛОГИЯ НА ИЗКУСТВОТО И СОЦИАЛНО АНГАЖИРАНА СЪВРЕМЕННА ЖИВОПИС

Lyuben Malchev

SOCIOLOGY OF ART AND SOCIALLY ENGAGED CONTEMPORARY PAINTING

Abstract: This paper focuses on the points of contact between art and sociology and on their seemingly amusing game of chase. This game sheds light on the author's reflections on the social theme in painting and on its role. Although sociology does not arrogantly claim to have unravelled and deciphered art (I exclude vulgar theories), it confidently directs its searches and analyses in the direction of apparent curiosity towards the social marks in works of art. However, we must not forget that the blood of a conqueror is what flows through the veins of the sociological organism. Art for its part, sacralizing its autonomy, hides behind the immanent slogan "l'art pour l'art" and thus draws a dividing line that practically changes the rules of the game.

Keywords: sociology; game of chase; social theme; painting; social marks; sociology of art; contemporary painting.

В този текст ще се фокусирам върху допирните точки между изкуството и социологията и тяхната на пръв поглед забавна игра на гоненица. Игра, която хвърля светлина върху разсъжденията ми за социалната тема в живописата и нейната роля. Въпреки че социологията не претендира с високомерие, че е разгадала и разшифровала изкуството (изключвам вулгарните теории), тя уверено насочва своите търсения и анализи в посока на привидна любознателност към социалните белези в художествените произведения. Но не бива да забравяме, че в гените на социологическия организъм тече кръвта на завоевател. Изкуството, от своя страна, сакрализирайки своята автономност, се скрива зад иманентния лозунг "l'art pour l'art" и по този начин очертава разделителна линия, която на практика променя правилата на играта.

Всякакви опити да се обясни и разбере изкуството, да се очертаят догматични рамки и доктрини, да се идеологизира и естетизира художественото творчество водят само и единствено до развитие и естествен прогрес. Прогрес, който е набирал инерция и сила през всичките години на художествена еволюция и който продължава да руши граници в един необратим процес. Получава се имплозия, която концентрира и компресира изкуството с плътна и здрава обвивка, пазеща своето тайнство.

Съвременното изкуство е резултатът от този динамичен и дълъг процес на развитие и консервация на художествената автономност. В днешното изкуство няма очертания и граници, защото то се абсолютизира, превземайки предмета, обекта и техниката, разширявайки диапазона

¹ lubenmalchev@abv.bg

на художествената визия до неизмеримост. За това присъства усещането, че всичко е измислено, направено и преживяно. И ако до сега фокусът на новаторството се е разглеждал върху вътрешните промени, върху художествената еволюция и това е служило за надграждане и вземане на преднина в стремежа към съхранение на мистичността, то оттук нататък ролята на съвременния художник ще придобива друга значимост. Предметът на изкуството отстъпва позицията си на щафетен принцип и получената преднина е вече в ръцете на твореца. Неговата роля е съвсем друга, той трябва да създава изкуство, което не служи на предмета, а чрез помощта на предмета да е новатор в посланието, визията и идеята.

„В лекция, изнесена на 20 ноември 1985 г. в Мюнхен, няколко месеца преди да почине Йозеф Бойс казва следното: „Моят път, доста странно, не започна от това, което се нарича художествен талант. Като много хора знаят, аз започнах с изучаване на наука и занимавайки се с това, достигнах до осъзнаването, че може би моят потенциал лежи в посока, която изисква нещо съвсем различно от възможността да стана добър специалист в една или друга област. Това, което исках да направя, е да създам стимул за задачи, които са обърнати към хората като цяло и към идеята, че хората са свързани по-един много елементарен начин със своя език.“²

Творчеството на Йозеф Бойс е типичният пример за това как изкуството има способността да се измъква от клинча на изморената социология, защото точно той като артист е много по-близо до антропологичното социално, което знаем се храносмила от социологията и някак разбирането за изкуството идва привидно лесно и достъпно. Но артистът като такъв е факторът за все още неясната представа за художествения стимул и импулсът за творене е достатъчен препъникамък в социологическите търсения. Художникът се превръща в култиватор на външното въздействие и вътрешния порив към изкуството, а не чрез него.

Художественият артефакт се изважда изцяло в конотативното си значение и по този начин изкуството се разгръща в така необходимата му свобода. В този случай то изглежда недосегаемо, а художникът е натоварен със цялата тежест да бъде предвестник, отдаден на привилегията да притежава перцептивните уменията да вижда, чува и усеща света във всичките му измерения. Но това се случва чрез преработването и преживяването на социалната действителност, носеща всички образи, преживени събития и усещания, достигнати разсъждения за функцията и механизма на живия живот. Творческата искра у художника задвижва механизма и задава посоката, а тя е към изкуството, въпреки че придобива сакралност, то остава извън тази обвивка, но все пак близо до свещеното.

И тъй като художникът извън ореола на творческия дух е преди всичко човек, живеещ в обществото, точно там социологията насочва своя фокус на изследване и анализиране. Социологията на изкуството прави опити да разбие черупката и да изяде ядката, ако мога да се изразя метафорично. Тя иска да достигне отвъд слоевете на творческото натрупване и да потърси отговори на своите въпроси, свързани с взаимовръзките и основите на художествената уникалност. В началото на своя труд „От естетика към социология на изкуството“ Иван Стефанов обобщава своите параметри на изследване: *„Естествена е целта ми в тази книга да направя една актуална характеристика на социологията на изкуството. Затова тук няма да доказвам, че изкуството зависи от обществения живот – нещо, което впрочем днес е очевидно за все по-голяма част от почитателите на изкуството – а ще се опитам да разкрия как вътре в собствената, автономна и уникална сфера на изкуството има следи от функционирането на едни или други социални сили, предизвикани от многостепенно опосредствани връзки и взаимодействия“³.*

Точно заради тази зависимост от обществото изкуството се изгражда и надгражда, като същевременно засилва имагинерното възприятие. Така е изграден механизмът на автоматичния художествен прогрес, за който вече споменах. Еманципацията за надскачане и преобразуване се за действия, след като изкуството е стъпило на действителността. За това го оприличавам на играта „Стражари и апаши“, защото в случая социологията се опитва да хване изкуството, което бяга бързо

² Цанев, П. *Съвременното изкуство и идеята за дисциплинарен център. Академични измерения на професията художник в началото на 21 век В: Проблеми на Изкуството*, БАН, бр. 2, 2007/ с. 31.

³ Стефанов, И. *От естетика към социология на изкуството* // 2004, София, Аксони-издат / с. 10.

и знае как да се крие. Веднага в главата ми изникват примери за автори и произведения, около които мога да оформя разсъжденията си. Първият пример е съвременната американска художничка Дана Шутц и картината „Отворете ковчезето“. Картина, основана на действително събитие, по снимка на жестоко убийство на момче от афроамерикански произход в средата на миналия век, в годините на свиреп расизъм. Майката на момчето е настоявала ковчезът да бъде отворен, за да може цялата общност да види какво са причинили на сина ѝ. Художничката не просто е нарисувала това социално наситено и знаково събитие, а го е преживяла през изкуството си. Една творба, която носи съпреживяна болка и искрен, душевен и дълбок социален коментар, който е съпоставим и в съвременната действителност. От една страна, художничката се уповава на реално събитие от миналото, а след това този сюжет бива възпроизведен и съпреживян в съвременна живопис, която удря съкрушително и разкъсва още повече незарасналата рана, която е расизмът за обществото. Произведението на Шутц предизвика редица конфликти и противоречиви чувства в публиката, стигайки се до крайни предложения, картината да бъде свалена от биеналето, на което е представена, и дори да бъде изгорена. Това говори само и единствено за болезнения удар, който художествената творба нанася на привидно спокойното и унесено съвременно общество. Начинът, по който художничката е изобразила обезобразеното лице е безпощадно рязък в стилистиката на една силна съвременна живопис, която не се съобразява и е истинска и директна в посланието и сигнала, който отправя. Обезобразено лице, като смачкана хартия, все едно на този лист хартия е описан целият живот на това момче, а някой за секунди го е смачкал като нещо непотребно и ненужно. Или можем да си представим, че този лист е манифест срещу расизма, който все още стои захвърлен и потъпкан в съвременното ни общество. Авторката ни задава едни отдавна изречени въпроси, чийто отговори липсват и до днес. Самото художествено съпреживяване и живописно изобразяване говорят за друга риторика, неподвластна на социологическо обобщаване. Творецът е стъпил на действителни факти, преведени на съвременен език и по-важното, съпреживени през художествената сетивност на художник от друго време. Защо творбата въздейства по такъв начин на публиката, карайки я да се бунтува и негодува от рязкостта на тона в творческия изказ, който им крещи в лицето (Виж Ил. 1).

1. Dana Schutz, *Open Casket* (2016). Oil on Canvas. Collection of the Artist; Courtesy Petzel, New York

Друг съвременен автор, чиято живопис особено много ме вълнува и помага в изграждането на настоящия текст, е Тала Мадани. Иранска художничка, създаваща социално активистична живопис, която, боравейки брилянтно с шаржовия хумор и ирония, поставя трудни въпроси пред зрителя. Теми като взаимоотношения между поколенията и неравноправието между половете са най-често срещани в творчеството на Мадани. Тя комплектува протестната реакция в иронична визуалност, достигайки лесно до изчистената идея и посланието в качествена живопис. Живопис, която понякога е плашещо директна и нахална и налудничаво цветна в приемите на познатата карикатура. В картините ѝ прозират недъзите на съвременния ни живот, а експресивната изчистеност избистря от бърлива сюжетност и разказвателност, помагайки на идейното послание да звучи по-гръмка и ударно (Виж Ил. 2, 3, 4).

2. *Shit Mom (Recess)*, 2019, oil on linen, 203 x 203 x 3 cm.
Courtesy of the artist and Pilar Corrias, London

Този художествен крясък извира от реакцията и позицията на артиста от заобикалящия го свят, които непрекъснато напомнят за себе си през социално декадентство, защото истината често се крие в калта и фекалиите на консуматорския ни живот. И за да намалее тона в по-мека риторика ще каже, че насищането в социално ангажираната творба се постига чрез грозното: „*От социално грозното се отприщват мощни естетически valeurs (стойности): Никога непредполаганата чернота в първата част на възнесението на Ханеле (пиеса на Герхарт Хауптман). Процесът е сравним с въвеждането на негативни величини: те запазват своята негативност в континуума на произведението. Наличното може да се справи с всичко това, като поглъща графики с изгладнели работнически деца, екстремни изображения като документи за онова благо сърце, което бие и в най-голямото зло, и по този начин заявява, че това не е най-злото*“⁴.

Гледайки сегашната ситуация в Иран и протестната вълна за правата на жените, провокирана от убийството на млада иранка от така наречената нравствена полиция, някак резонира с картините на Тала Мадани и се замислям за това как изкуството предусеща и маркира в бъдеще. Изкуството като протестна реакция, поставящо въпроси през есенциализма, вечни въпроси с и без отговори, но все актуални. Дали са основа или инструмент, това ще оставим на социологията,

⁴ Адорно, Т. *Естетическа теория*, 2019. София: Агата, с. 80–81.

но във всички случаи това е оръжие на свободата в ръцете на артиста, независимо от морал, социална принадлежност, религиозни порядки и времеви съображения от събития.

3. Tala Madani. *Cell Men March*. 2011.

Silkscreen, digital print, marker, acrylic, ink on paper. 85.1 x 59.7 cm.

Collection: Kathleen and Matthew Murray Tala Madani. Rear Projection: Soft 2013

Oil on linen (46 x 51 cm). Collection: Marija Karan and Joel Lubin

Courtesy: Pilar Corrias, London

Социалното събитие естествено провокира и задейства художествената имагинерност, която е иманентен белег на изкуството. Пречупвайки фактическата действителност през мисловното въображение на художника и през социалния коментар се създава друга реалност, която не може да бъде обхваната от социологията, тъй като обширността и диапазонът на художествената интерпретация са необхватни. Тук говорим за художествен език, който не търпи превод и редакция, който извира от недрата на изкуството и единственият, който говори този език, е художникът. Социологът, историкът, естетът и зрителят слушат и интерпретират през своята вътрешно присъща чувствителност, емпирична нормативност и аналитичност. Дискурсът в социологията спрямо изкуството е като отричане от лудостта, но там сякаш отиваме към едни други размишления ала Фуко.

И ако естетиката се занимава със симптоматиката в спектъра на художествените аномалии и белезите от творческите проявления, то социологията през симптомите се опитва да докаже „социалната инфекция“, която заразява изкуството, като възприема социалното като генетично проявление. Дотук добре! Но знаем, че волята за творене остава далечна и откъсната от естетическия обхват, защото той работи с артефакти, а социологията заема роля близо до естетическото, роля, която е крайно неподходяща и непосилна.

„Естетиката редуцира творбата до нейната вътрешна художествена (естетическа) ценност; социологията редуцира творбата до нейното функционално художествено и извънхудожествено значение в емпиричния свят и по този начин двете теоретически дисциплини обхващат по-адекватно изкуството в неговите уникални и комплексни оценки. Естетиката и социологията се оказват нещо като „скачени съдове“, които по необходимост се преливат един в друг, за да може да постигнат сложната, непрекъснато променяща се същност на изкуството.“⁵

Това доказва единствено, че играта няма да приключи и необяснимите аспекти на изкуството ще продължават да тормозят „стражарите“ и техния неистов копнеж да разберат и разобличат в

⁵ Стефанов, И. *От естетика към социология на изкуството* // София: Аксони-издат, 2001, с. 50.

дълбочина устройството на художествения свят. Проблемът е там, че за тях артистът е само довод за изграждане на теза, но във всъщност той е носител на тази искра, която формира изкуството, творчески пулс в необяснима за тях сетивност, неподлежаща на теоретични обосновки.

4. Tala Madani, *Shit Mom (Feedback)*, 2021, Courtesy: Pilar Corrias, London

И когато социалната тема в изкуството подхвърля стръвта чрез допирните точки, тя всъщност е един ход напред, защото активира своята регенерация и разкрива обширността и необятността на художествената интерпретация в дълбочина, образувайки един термоядрен синтез, чиято отделената енергия е творчеството на артиста.

Играта продължава...

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Адорно, Т. Естетическа теория. София, 2019. [Adorno, T. Esteticheska teoriya, Sofia, 2019.]

Стефанов, И. От естетика към социология на изкуството. София, 2004. [Stefanov, I. Ot estetika kam sotsiologiya na izkustvoto. Sofia, 2004.]

Цанев, П. Съвременното изкуство и идеята за дисциплинарен център. Академични измерения на професията художник в началото на 21 век. – В: Проблеми на Изкуството. София: БАН, бр. 2, 2007. [Tsanev, P. Savremennoto izkustvo i ideyata za distsiplinaren tsentar. Akademichni izmerenia na profesiyata hudozhnik v nachaloto na 21 vek. – V: Problemi na Izkustvoto. Sofia: BAN, br. 2, 2007.]

ИЛЮСТРАЦИИ / ILLUSTRATIONS

Илюстрация 1

Dana Schutz, *Open Casket* (2016). Oil on Canvas. Collection of the Artist; Courtesy Petzel, New York.

<https://news.artnet.com/art-world/dana-schutz-painting-emmett-till-whitney-biennial-protest-897929>

посетено на: 05.10.2022

Илюстрация 2

Shit Mom (Recess), 2019, oil on linen, 203 x 203 x 3 cm. Courtesy of the Artist and Pilar Corrias, London

<https://artreview.com/the-artist-is-irrelevant-an-interview-with-tala-madani>

посетено на: 06.10.2022

Илюстрация 3

Tala Madani. Cell Men March. 2011. Silkscreen, digital print, marker, acrylic, ink on paper
85.1 x 59.7 cm

Collection: Kathleen and Matthew Murray Tala Madani Rear Projection: Soft 2013

Oil on linen 46 x 51 cm

Collection: Marija Karan and Joel Lubin Courtesy: Pilar Corrias, London

<https://www.mori.art.museum/en/exhibitions/mamproject027/>

посетено на: 06.10.2022

Илюстрация 4

Tala Madani, Shit Mom (Feedback), 2021, Courtesy: Pilar Corrias, London

<https://bombmagazine.org/articles/failure-as-protest-tala-madani-interviewed>

посетено на: 06.10.2022